

**KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINING
SOHALAR BO'YICHA TARKIBIY O'ZGARISHLARINI ANIQLASH
ORQALI ULARNING RIVOJLANISH DARAJASINI O'RGANISH
(RYABSEV INDEKSI)**

Mamatkulova Xurshida Nasrullayevna,

Termiz davlat Universiteti II bosqich magistranti

Xurshidamamatkulova078gmail.com

Turayev Baxtiyor Ergashevich,

Termiz davlat Universiteti i.f.f.d (PHD) o'qituvchisi

turayevb@tersu.uz

ANNOTATSIYA

Dunyoning ko'pgina mamlakatlarida iqtisodiy o'sishga erishish uchun davlat kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka e'tibor bermoqda. Bu boradagi eng muhim vazifalardan biri bu kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining tarkibiy o'zgarishlarini aniqlash va aniqlangan natijalarga ko'ra keyingi yo'l va vazifalarini belgilab olishdir. Ushbu maqolada Ryabsev indeksi haqida so'z borib, mazkur indeks orqali tanlab olingan yillar davomida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining sohalar bo'yicha tarkibiy o'zgarishlar aniqlanadi.

Kalit so'zlar: *kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, tarkibiy o'zgarish, Ryabsev indeksi, indeks.*

ABSTRACT

In order to achieve economic growth in many countries of the world, the state pays attention to small business and private entrepreneurship. One of the most important tasks in this regard is to determine the structural changes of small business and private entrepreneurship entities and to determine the next ways and tasks according to the determined results. This article talks about the Ryabsev index and identifies the structural changes of small business and private business subjects in the sectors during the selected years through this index.

Key words: *small business, private entrepreneurship, structural change, Ryabsev index, index.*

Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari rivojlanishi muhim o'ringa egadir. Bu sohadagi rivojlanishni qay darajada ekanligini bilish uchun esa tarkibiy o'zgarishlar yo'nalishini aniqlash muhim iqtisodiy masala bo'lib, bu kelajakda ushbu tarmoqda qanday maxsulot va xizmatlarga ehtiyoj bo'lishini aniqlash imkonini beradi.

Shuningdek, mazkur sohada barqaror ko'rsatkichlarga erishish uchun tarkibiy siyosat olib boorish yo'nalishlarini ko'rsatib berish imkonini beradi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiy tarmoqlardagi tarkibiy o'zgarishlar yo'nalishini aniqlash muhim iqtisodiy masala bo'lib, bu orqali ushbu soha subyektlarining qaysi tarmoqda qay darajada rivojlanayotganini va kelajakda qaysi sohalarni rivojlanishini prognoz qilishimiz imkonini beradi. Ma'lumki kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning sohalardagi ulushiga ko'ra tarkibiy o'zgarishlarni tahlil qilish ishlab chiqarish tarkibidagi ulushlarning umumiy o'zgarishini yaxlit holda baholash imkonini yaratadi, odatda tarkibiy o'zgarishlarning chiziqli kvadratik, shuningdek indeks ko'rinishidagi Solayi, Ryabsiv, Kozinets, Gotayev indekslaridan foydalaniladi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning sohalardagi umumiy siljishlarini baholash uchun B.M. Ryabsevning quyidagi tuzilmaviy siljishlar indeksidan foydalanish maqsadga muvofiq bo'lib hisoblanadi¹:

$$I_R = \sqrt{\frac{\sum (d_{i1} - d_{i0})^2}{\sum_i^n (d_{i1} + d_{i0})^2}}$$

Mazkur indeks $0 \leq I \leq 1$ oraliqda o'zgarib turadi hamda ushbu indeksning 1 soniga yaqinroq joylashuvi tuzilmada tarkibiy o'zgarishlarning yuqoriligidan dalolat beradi va aksincha.

2.1.1-jadval

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiy tarmoqlardagi ulushi².

Ko'rsatkichlar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
YaIM	60,8	61,9	60,8	60,9	61,9	64,6	66,8	65,3	62,4	56	54,8	54,1	51,8
Sanoat	26,6	28,6	29,7	33	36,8	40,6	45,3	41,2	37,4	25,8	27,9	27,4	26
Qurilish	52,5	67,6	70	70,6	69,5	66,7	66,9	64,8	73,2	75,8	72,5	72,5	71,5
Bandlik	74,3	75,1	75,6	76,7	77,6	77,9	78,2	78	76,3	76,2	74,5	74,5	73,9
Eksport	13,7	18,8	14	26,2	27	27	26	22	27,2	27	20,5	20	29,6
Import	35,8	34,3	38,6	42,4	45,4	44,5	46,8	53,6	56,2	61,6	51,7	45,3	49,4

2.1.1-jadvalga ko'ra 5 ta iqtisodiy tarmoq (YAIM, sanoat, qurilish, bandlik, eksport, import) va 2010-2022 yillar oralig'idagi davr tanlab olindi. Endi ushbu ko'rsatkichlarga ko'ra Ryabsev indeksini hisoblaymiz.

¹ Рябцев В.М. Критериальные подходы к оценке меры различий структуры региональной экономики по формам собственности. // Материалы Всероссийского научного семинара «Реализация и эффективность новых форм экономических отношений». - Самара, 1996. -С. 13.

² O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi rasmiy sayti www.stat.uz ma'lumotlari.

Ko'rsatkichlar	2010	2011	Surat	Maxraj
YAIM	60,8	61,9	1,21	15055,29
Sanoat	26,6	28,6	4	3047,04
Qurilish	52,5	67,6	228,01	14424,01
Bandlik	74,3	75,1	0,64	22320,36
Eksport	13,7	18,8	26,01	1056,25
Import	35,8	34,3	2,25	4914,01
			262,12	60816,96
			0,00431	0,06565

Ko'rsatkichlar	2015	2016	surat	Maxraj
YAIM	64,6	66,8	4,84	5132,29
Sanoat	40,6	45,3	22,09	4541,412
Qurilish	66,7	66,9	0,04	4480,964
Bandlik	77,9	78,2	0,09	6129,324
Eksport	27	26	1	729
Import	44,5	46,8	5,29	2713,368
			33,35	23726,36
			0,001406	0,037491

Ko'rsatkichlar	2021	2022	surat	maxraj
YAIM	54,1	51,8	5,29	11214,81
Sanoat	27,4	26	1,96	2851,56
Qurilish	72,5	71,5	1	20736
Bandlik	74,5	73,9	0,36	22022,56
Eksport	20	29,6	92,16	2460,16
Import	45,3	49,4	16,81	8968,09
			117,58	68253,18
			0,001723	0,041505

Ko'rsatkichlar	2016	2022	surat	maxraj
YaIM	66,8	51,8	225	14065,96
Sanoat	45,3	26	372,49	5083,69
Qurilish	66,9	71,5	21,16	19154,56
Bandlik	78,2	73,9	18,49	23134,41
Eksport	26	29,6	12,96	3091,36
Import	46,8	49,4	6,76	9254,44
			656,86	73784,42

			0,008902	0,094353
--	--	--	----------	----------

Olingan natijalarni talqin qilish uchun Ryabsev indeksi bo'yicha tuzilmaviy o'zgarishlar me'yorini baholash shkalasidan foydalanish maqsadga muvofiq bo'lib u 2.1.1-jadvalda o'z ifodasini topgan. Ryabsev indeksi bo'yicha olingan natijalar quyidagi grafikda o'z ifodasini topgan bo'lib, unga ko'ra 2010-2011-yillarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining ishlab chiqarish ulushining tarmoqlardagi umumiy siljishlari 0.065 punktini, 2015-2016-yillarda 0.037 punktini hamda 2021-2022-yillarda 0.041 punktini, 2016-2022-yillarda 0.094 punktini tashkil etdi.

2.1.1 jadval

Ryabsev indeksi bo'yicha tuzilmaviy o'zgarishlar me'yorini baholash shkalasi³.

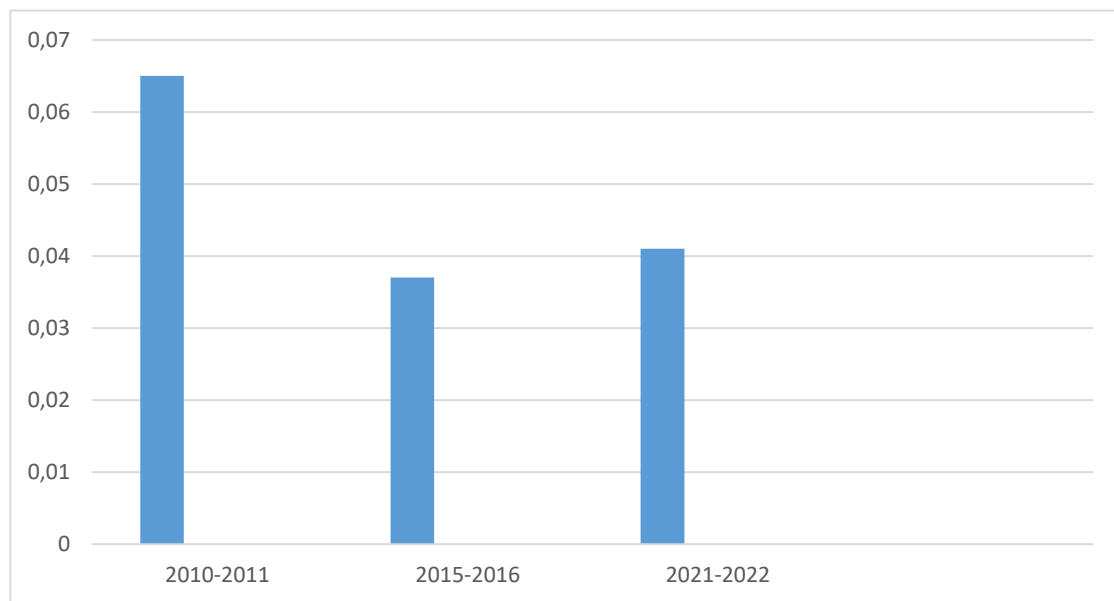
Koefitsent qiymatlarining intervali	Tuzilmaviy o'zgarishlarning me'yoriy tavsifi
0.030 gacha	O'xshash tuzilma
0.031-0.070	Juda past darajadagi tafovut
0.071-0.150	Past darajadagi tafovut
0.151-0.300	Ahamiyatli darajadagi tafovut
0.301-0.500	Sezilarli darajadagi tafovut
0.501-0.700	Juda sezilarli darajadagi tafovut
0.701-0.900	Teskari tuzilma
0.901 va undan yuqori	To'la teskari tuzilma

2.1.1-rasm.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiy tarmoqlardagi ulushining umumiy siljishlar dinamikasi. Ryabsev indeksi⁴.

³ Рябцева В.М., Чудилина Д. Региональная статистика. - М., «МНД», 2001. –С. 153.

⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi rasmiy sayti www.stat.uz ma'lumotlariga ko'ra Microsoft Excel dasturi orqali muallif tomonidan ishlab chiqildi.

Ryabsev indeksi kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining tarmoqlar bo'yicha ishlab chiqarish tuzilmasidagi siljishlarning to'plam tuzilmasi maksimal o'zgarishi mumkin bo'lgan holatga nisbatan qanchaga o'zgarganligini ko'rsatadi. Agar ushbu umumlashtiruvchi indeksni nazariy jihatdan 0 va 1 qiymatlar oralig'ida o'zgarishini inobatga oladigan bo'lsak, u holda tahlil qilinayotgan davrlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining tarmoqlar bo'yicha umumiy siljishlari haqida ma'lum bir xulosaga kelish qiyin emas. Jumladan, taqqoslanayotgan tarkibiy siljishlar orasidagi farq qanchalik kichik bo'lsa, Ryabsev indeksining qiymati nolga yaqin va aksincha, farq qanchalik katta bo'lsa, shunchalik birga yaqin bo'ladi. Biz ko'rib chiqqan to'rtta davrlar orasida qiyoslash amalga oshiradigan bo'lsak, 2010-2011-yillar davomida tarkibiy o'zgarishlar iqtisodiy tarmoqlarda sezilarli darajada kuzatilgan 0.065 punktga erishgan va bu Ryabsev indeksi bo'yicha tuzilmaviy o'zgarishlar shkalasida juda past darajadagi tafovutni ko'rsatmoqda. 2016-2022-yillardagi ko'rsatkichga to'xtaladigan bo'lsak, 0.094 punktni tashkil qilib, shkala bo'yicha past darajadagi tafovutga to'g'ri kelganini ko'rish mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. B. Y. Xodiyev, T. Sh. Shodiyev, B. B. Berkinov *Ekonometrika* - T: Iqtisodiyot 2018. – bet 112.
2. Maxmudov Nosir Maxmudovich, Usmonov Baxtiyor Xusanboyevich *Mashinasozlik tarmog'i ishlab chiqarishida tarkibiy o'zgarishlar yo'nalishlari va tarmoqqa jalb qilinayotgan investitsiyalar samaradorligi.* “ Iqtisod va moliya “ jurnali Toshkent 2017 –yil, № 8 B. 5-6
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika qo'mitasi rasmiy sayti www.stat.uz ma'lumolari.